

DUDUQLANISH VA DUDUQLANISH SABABLARI

Qashqadaryo viloyati G'uzor tumani

2-Ko'p tarmoqli ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilot defektalogi

Nomozova Muqaddas Shamsievna

Otamurodova Dilafuz Raxmatullaevna

Annotatsiya: *maqolada dudqlanuvchi bolalar nutqini o'rganish. Duduqlanuvchi bolalarda mustaqil nutqni rivojlantirish usullari, logoped, tarbiyachi va ota-onalar bilan suhbat o'tkazish, bolalarda mustaqil nutqni tekshirish, bolalar mustaqil nutqini rivojlantirishni takomillashtirish haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *psixik rivojlanish, o'ziga xos jins va yosh xususiyatlari, alaliya, afaziya, rinolaliya, nevrotik duduqlanish, nevrosimon duduqlanish, kognitiv, kognitiv va affektiv jabhalar, genetik, ijtimoiy va shaxsiy omillar, diagnostikasi va korreksiyasi jarayonlari, fonetik, leksik va grammatik vositalar.*

DUDUQLANISH — tutilib gapirish; nutq maromining buzilishi, harf va bo'g'inlarni tutilib-tutilib yoki bir necha marta qaytarib talaffuz qilish. Ko'proq bolalarda uchraydi. Tug'ma irsiy omillar (alkogolizm, giyohvandlik), ko'pincha qo'rqish, hayajonlanish (kamdan-kam hollarda taklid qilish), homiladorlik davridagi turli zararli illatlarning homila jismiga ta'siri, ba'zan go'daklikda endi nutq shakllanayotganda ruhiy kasalliklar bilan og'rish, bosh miya shikastlari va b. kasalliklar sabab bo'ladi. Ayrim hollarda duduq bolaning beixtiyor qo'l, oyoqlari qimirlab, yuz muskullari uchib turadi. Duduqlar uyalganda, hayajonlanganda ko'proq tutilib qoladi. O'z vaq-tida to'g'ri davo qilinmasa, bola maktabga borganida Duduqlanish yanada kuchayadi, ayniqsa, o'smirlar Duduqlanishdan uyalib, kam gapirishga, o'z fikrlarini bosh va qo'l harakati bilan tushuntirishga intilishadi. Duduqlanish yosh ulg'aygan sari kamayib boradi, ba'zan Duduqlanish umrbod saqlanib qoladi.

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya ishlarini takomillashtirish, uni jahon andozalari darajasiga ko'tarish, fan sohasidagi yangiliklarni amaliy hayotga tatbiq etish muhim masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish, ularda fan asoslariga nisbatan bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan hisoblanadi. Ayniqsa maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'limdan teng foydalanishini ta'minlash, maktabgacha ta'limxizmatlarining nodavlat sektorini rivojlantirish maqsadida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning 2018 yil 30 sentyabrdagi "Maktabgacha ta'lim tizimini boshqarishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3955-son qaroriga asosan maktabgacha yoshdagi bolalarning har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, bolalarning sifatli maktabgacha ta'lim bilan qamrovini oshirish, undan teng foydalanish imkoniyatlarini ta'minlash, mazkur sohada davlat-xususiy sherikligini rivojlantirish, maktabgacha ta'lim muassasalarida bolalarning

sog'lom va balanslashtirilgan ovqatlanishini, sifatli tibbiy parvarishini ta'minlash. Bugungi kunda ta'lim tizimining eng yuqori bo'g'ini bo'lgan maktabgacha ta'lim tizimida yosh avlodni tarbiyalash masalasi ko'ndalang turadi. Ularning tarbiyasidagi aynan axloqiy xattiharakatlarini psixologik jihatdan shakllantirish bugunning dolzarb masalasiga aylanib bormoqda. Maktabgacha tarbiya yoshiga yetgach, uning psixik taraqqiyotida jiddiy o'zgarishlar yuzaga keladi. Shuning uchun duduqlanuvchi balalar nutqini shakllantirish asosan balalar bog'chasida tarbiyachilar, logopedlar va deffektologlar tomonidan turli mashg'ulotlar orqali amalga oshiriladi. Mashg'ulotlarda bolalar yangi bilim va ko'nikmalarni oladilar, shu bilan birga umumiy va nutqiy hatti-harakat malakalarini o'zlashtiradilar va duduqlanishdan holi mustaqil nutqdan foydalanish malakalarini egallaydilar. Duduqlanuvchi bolalarda og'zaki ko'rsatmalar va namoyish yoki namunaning namoyishsiz birgina og'zaki ko'rsatmalarga mos ravishda o'quv faoliyatini bajarishqobiliyati shakllanadi, idrok, xotira, tafakkur, bilishga bo'lgan qiziqishlari rivojlanadi va boshqaruv jarayonlari shakllanadi. Duduqlanuvchi bolalarda ommaviy bolalar bog'chasidagi bolalar singari, mehnatga bo'lgan qiziqish va muxabbatni rivojlantirish, ularni mehnat topshiriqlarini harakatchan va puxta bajarishga o'rgatish, mehnat natijalariga erishishga bo'lgan intilishni, barcha bolalar bilan bir qatorda birgalikdagi mehnat faoliyatida ishtirok etish tayyorgarligini tarbiyalash lozim. Tarbiyachi maktabgacha yoshdagi bolalarda onson mehnat turlari malakalarini, kattalar va o'rtoqlarining mehnatiga hurmat bilan munosabatda bo'lishni shakllantiradi va bir vaqtning o'zida mehnat qurollari haqidagi bilimlarni mustahkamlaydi. Maktabgacha yoshdagi duduqlanuvchilarda mehnat jarayonida kattalar nutqiga bo'lgan e'tiborni tarbiyalash, ularda sabr, diqqatni jamlash, maqsadga yo'nalganlikni tarbiyalash juda muhim. Ular topshiriqni oxirigacha tinglay olishlari, so'ng esa uni bajarishga kirishishlari kerak. Duduqlanuvchi bolalar bilan olib boriladigan ishlarning umumiy vazifalari bilan bir qatorda rejim momentlarini ularning umumiy va nutqiy hatti-harakatlari singari nutqiy faoliyatni korreksiyalashda ham qo'llash lozim.

Duduqlanadigan bolalar bilan olib boriladigan logopedik mashg'ulotlarga quyiladigan asosiy talablar:

1) Logopedik mashg'ulotlar duduqlanuvchi bolaning nutqi va shaxsiga pedagogik-tuzatish orqali ta'sir etishning asosiy vazifalarini o'zida aks ettiradi.

2) Logopedik mashg'ulotlar muayyan tartibda, uzluksiz, bosqichli, asosiy didaktik prinsiplarni hisobga olgan holda har bir bolaning shaxsiy xususiyatlariga bog'liq ravishda; bolalarning ongliligi va faolligiga tayangan holda olib boriladi; mashg'ulotlarda qo'llanmalar, ta'limning ko'rgazmali, texnik vositalaridan foydalaniladi; mashg'ulotlar tarbiyalanayotgan to'g'ri nutq va xatti-harakat kunikmalarining mustatahkam bo'lishiga yordam beradi.

3) Logopedik mashg'ulotlar maktabgacha tarbiya yoshdagi va maktab yoshidagi bolalarni tarbiyalash va o'qitish dasturlari talablariga mos bo'ladi.

4) Mashg'ulotlarda duduqlanadigan bolalarning turli sharoitlarda to'g'ri nutqi va xatti-harakatini mashq qildirish zarurligi hisobga olinadi, masalan: logopediya kabinetida va

undan tashqarida, turli hayotiy vaziyatlarda, tanish va notanish shaxslarning ishtirokida va hokazo. Shu maqsadda logopedik mashg'ulotlarning turli ko'rinishlari: nutqni rivojlantirishga doir ko'pgina ish shakllari, didaktik, harakatli, syujetli-rolli va ijodiy o'yinlar, sayohatlar, ertaliklar, konsertlarga tayyorlanish hamda ularda ishtirok etish, mikrofon oldida so'zga chiqish va boshqalarda qo'llaniladi.

5) Mashg'ulotlar shunday tashkil qilinadiki, ularda bola duduqlanishsiz va u bilan birga kelib chiqadigan buzilishlarsiz gapirishi lozim

6) Mashg'ulotlar boladagi yaxshi kayfiyatni, bardamlik, o'z kuchiga ishonchni mustahkamlaydi.

7) Duduqlanuvchilar bilan olib boriladigan mashg'ulotlarda to'g'ri nutq namunalari logopedning, samarali shug'ullanadigan bolalarning nutqi, badiiy so'z ustalarining chiqishlari aks ettirilgan magnitofon yozuvlari va plastinkalar, logopediya kursini avval muvaffaqiyatli tamomlaganlarning tantanali chiqishlari va hokazolar muntazam ishtirok etadi.

8) Mashg'ulotlar atrofdagilarning duduqlanadigan bolaga nisbatan to'g'ri munosabatda bo'lishlari va uning to'g'ri tarbiyalanishi asosida olib boriladi. Duduqlanadigan bolaning mustaqil ishlashini tashkil etish nutq tarbiyachisi vazifalarini oilaviy-maishiy, o'quv-tarbiyaviy sharoitlarda va uning tengdoshlari jamoasida bajarilishiga yo'naltiriladi

Hulosa qilib aytganda bolalarda bunday nuqson asosan qo'zg'alish va tormozlanish jarayonlarining muvozanati buzilishlaridan kelib chiqadi. Logoped tavsiyalarida bolaning nutqi kechikayotganini yoki tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilayotganini, duduqlanayotganini sezganingiz zahoti mutaxassislarga murojaat qilishingiz lozim. Qancha erta murojaat qilsangiz, nutq nuqsonlari shuncha samarali bartaraf etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Muqimjanovna, Mohira Muydinova, va Karimjonova Gulshanoy Sherali qizi. 2023. «JAMIYATDA BO'LAYOTGAN O'ZGARISHLARNING OILAGA TASIRI». Новости образования: исследование в XXI веке 1 (6):1068-72. <http://nauchniyimpuls.ru/index.php/noiv/article/view/3826>.

2. Lex.uz/.O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Sh. Mirziyoyev Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.

3. L.I. Belyakova, YE.A. Dyakova —Logopediya Zaikaniye|| xrestomatiya —Eksmo-Press||, 2001

4. L.I. Belyakova, Lubenskaya A.I. Priyom uchao_yeniya straxa rechi u detey, stradayuo_ix zaikaniyem J. Defektologiya, 1985.

5. Volkova L.S., Shaxovskaya S.N. Logopediya, —Vlados||. 2004.